

УДК: 159.9.072.432

Козинська Д.О., Чебикін О.Я.
*Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»*

ВПЛИВ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ НА ПІЗНАВАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ УЧНІВ

Стаття присвячена проблемі взаємного впливу рівня тривожності та пізнавальної мотивації учнів. Важливим аспектом навчальної діяльності дітей є їхня пізнавальна мотивація, яка залежить від багатьох факторів. Одним з них може бути рівень тривожності учнів у зв'язку із шкільною діяльністю. Дослідження взаємозв'язку та взаємовпливу між пізнавальною мотивацією та рівнем тривожності може розкрити резерви посилення пізнавальної мотивації учнів. Мета роботи полягала у дослідженні впливу рівня тривожності та різних стрес-факторів, які вона включає в себе на пізнавальну мотивацію учнів. Встановлено, що високий рівень тривожності пригнічує пізнавальну мотивацію.

The article is devoted to the problem of mutual influence of the level of anxiety and cognitive motivation of students. An important aspect of children's learning activities is their cognitive motivation, which depends on many factors. One of them may be the level of anxiety of students in connection with school activities. Exploring the relationship and interaction between learning and cognitive motivation and anxiety levels can reveal the potential for enhancing students' cognitive motivation. The aim of the work was to study the influence of the level of anxiety and various stress

factors that it includes on the cognitive motivation of students. It is established that a high level of anxiety suppresses cognitive motivation.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми.

Відомо, що різні особливості емоційної сфери тісно пов'язані з пізнавальною діяльністю. Так одні емоційні прояви підвищують її, а інші – зменшують. В цьому аспекті актуальною постає проблема впливу тривожності на пізнавальну діяльність учнів. Психологи, які досліджували різні аспекти тривожності (З. Фрейд, К. Хорні, Е. Фром, К. Роджерс, А.М. Прихожан, Р. С. Немов, Є.), відмічають її неоднозначний вплив на діяльність особистості.

Крім того, сучасні тенденції розвитку психологічної науки (С.Л. Рубінштейн, Дж. Аткинсон, К. Левін, А. Маслоу, Б. В. Зейгарник, Л.І. Божович, О.М. Леонтьєв, М. В. Матюхіна, А.К. Маркова, О. Г. Ковальов) піднімають нові питання у вивченні проблеми мотивації учнів. Одним з них є питання про зв'язок пізнавальної мотивації і шкільної тривожності школярів.

Метою даної роботи є пошук взаємозв'язку пізнавальної мотивації з тривожністю учнів.

Гіпотезою стало припущення про те, що чим вище рівень шкільної тривожності школяра, тим нижче його навчально-пізнавальна мотивація.

Об'єкт дослідження – феномен шкільної тривожності та пізнавальної мотивації учнів.

Предмет дослідження – специфіка взаємовпливу тривожності та навчально-пізнавальної мотивації

Завдання дослідження: 1) уточнити зміст пізнавальної мотивації та основні її ознаки; 2) проаналізувати психологічні основи тривожності та особливості її прояву у навчальній діяльності; 3) дослідити ймовірну наявність зв'язку рівня шкільної тривожності та пізнавальної мотивації учнів; 4)

описати можливість коригування тривожності дітей в умовах навчальної діяльності.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети було використано наступні методики: «Опитувальник шкільної тривожності (А. Філіпе)»; «Вимірювання рівня тривожності» (Дж. Тейлор, адаптація В.Г. Норахідзе); «Діагностика структури навчальної мотивації школяра» (М.В. Матюхіна); анкета «Оцінка рівня шкільної мотивації учнів» (Н.Г. Лусканова)).

Результати дослідження.

Проаналізувавши психологічний зміст тривожності, можна відзначити, що у підходах до розуміння сутності тривожності немає однотайності. Так деякі вчені провідну роль у питаннях її природи надають біологічному, говорячи про тривожність як про генетично обумовлену (Г.Г. Аракелов), вроджену характеристику (З. Фрейд, В. Райх, Е. Фром); інші фахівці надають в її прояві першорядну роль впливу соціального середовища (А. Адлер) та людських взаємин (К. Хорні, Г Саліван). Дещо відмінний підхід від двох описаних пропонує К Роджерс, згідно з яким, в основі тривожності лежить протиріччя уявлень особистості про себе із актуальним досвідом [12].

Також виявилось, що стосовно ознак тривожності переважна більшість вчених відносять до них занепокоєння, зайва напруга, передчуття небезпеки, очікування небажаного розвитку подій. Так, Е.Фром підкреслює, що однією з ознак тривожності є відчуття невпевненості у собі, самотності та безсилля [15].

В цілому, більшістю вчених підтримується виокремлення двох видів тривожності: як властивості особистості та як психічного стану [14].

Крім того, тривожність може бути мобілізуючою (спонукати людину діяти) та гальмівною (паралізувати волю);

відкритою (вираженою у поведінці) та прихованою («неадекватний спокій» та «втеча від ситуації») [10].

Специфіка прояву тривожності вчителів пов'язана із їхньою діяльністю, труднощами у реалізації потреб професійного росту, престижу та визнання [11].

Що торкаючись проблеми мотивації, то тут одні дослідники використовують психоаналітичний підхід, розглядаючи її як обумовлені інстинктами потяги, пов'язані із потребами людини. В той час, як біхевіористи схильні знецінювати роль внутрішніх чинників, свідомості, вважаючи, що поведінка стимулюється впливами середовища. Своєрідним об'єднанням цих точок зору є підхід А. Маслоу, згідного якого мотивація частково утворена потягами, а частково – свідомістю [7].

Більшість вітчизняних вчених є прихильниками діяльнісного підходу, розуміючи мотивацію як систему факторів, що детермінують поведінку, акцентуючи увагу на єдності динамічної та змістової її сторін [6].

Пізнавальна мотивація, в свою чергу, є складною динамічною системою, елементами якої є цілі, очікування та способи реагування. П.М. Якобсоном пропонується враховувати вплив середовища на їх формування [16].

Серед мотивів, що стимулюють пізнавальну активність, виділяють ті, що пов'язані зі змістом та процесом пізнання, та його аспектом в комунікації, схваленні, престижі, самовизначенні, уникненні невдач [8].

В окремих дослідженнях різних авторів відмічається, що дезорганізуючий вплив на пізнавальну діяльність надають тільки часті і/або інтенсивні тривожні стани, які свідчать про порушення процесу шкільної адаптації.

Відомо, що шкільна тривожність також неоднорідна на різних етапах навчання. Вона викликана різними причинами і проявляється в різних формах, хоча деякі з них можна вважати «віково-універсальними» [13].

Окремі вчені вказують, що підвищена шкільна тривожність нерідко перешкоджає ефективній навчальній діяльності незалежно від того, усвідомлюється вона самою дитиною чи ні [1].

Аналіз наявних досліджень з проблеми зв'язку рівня тривожності та пізнавальної мотивації показав, що у дітей із високою тривожністю провідними мотивами навчання є соціальні та позиційні. При цьому підвищення рівня тривожності може знижувати рівень пізнавальної мотивації [3;4;5].

У своєму дослідженні ми дотримуємось позиції, згідно з якою, підвищений рівень тривожності викликає ослаблення пізнавальної мотивації. Крім того, діти, з різних причин переживаючи певне почуття тривоги намагаються уникати ситуацій, що його породжують і, як наслідок, їхня пізнавальна мотивація може спадати.

Як свідчать отримані результати проведеного дослідження, оцінка рівня шкільної мотивації у відносній більшості опитуваних (40%) характеризує середній її рівень. В той час, як високий її ступінь спостерігається у меншості – 21,54%. При цьому висока шкільна мотивація властива 38,46% учнів.

Серед дітей, що виявили високий рівень мотивації, більшість керується емоційними мотивами. Зовнішні мотиви найменше стимулюють дану групу дітей до навчання. Високий рівень прояву суто пізнавальних мотивів властивий 29,23% з них, у більшості (67,69%) виявлено середній її рівень і лише 3,08% демонструють низький ступінь розвитку пізнавальних мотивів навчання.

Отримані результати відносно прояву шкільної тривожності вказують на те, що середній її рівень у групі піддослідних становить 45,82%. Враховуючи те, що про підвищену тривожність свідчить лише показник >50%, ми можемо допустити, що опитуваних нами учнів не можна

назвати схильними до підвищеної тривожності. Фактором, що найбільше впливає на формування тривожності у опитуваних виявилась фрустрація потреби у досягненні успіху (5,62/13). Розвиток підвищеної тривожності у даній групі мінімально пов'язаний із низькою спроможністю чинити опір стрес-факторам (1,68/5). Виявлено, що середній бал за шкалою тривожності становить 23,85% та відповідає середньому її рівню із тенденцією до високого. Не дивлячись на це, більшості опитуваних (28 осіб, 43,08%) властива тенденція до її підвищення. Низька схильність до тривоги виявлена лише у 12 учнів (18,46%).

Подальший кореляційний аналіз результатів, свідчить що:

- чим вище рівень мотивації у дитини, тим нижча її тривожність, тобто ми можемо говорити, що в цьому випадку зменшується схильність переживати тривогу при налагоджуванні контактів, у ситуаціях взаємодії із вчителями, слабший страх не відповідати очікуванням інших людей.

- в той же час, зі збільшенням показника пізнавальної мотивації прослідковується зменшення значень фрустрації потреби в успішності та страху не досягти очікуваних від них оточуючими результатів.

- можна також констатувати, що чим вища пізнавальна мотивація учня, тим менше страху він переживає в зв'язку із сподіваннями інших, а також несприятливий емоційний фон не заважає йому досягати успіхів.

- маються певні обернені кореляційні зв'язки високої мотивації «займати позицію школяра» та страху не відповідати очікуванням інших людей.

- нами відмічено, що підвищення мотивації досягнень супроводжується зменшенням впливу емоційного фону, а також зниженням схильності відчувати тривогу при взаємодії із дорослими у школі – вчителями.

Таким чином, проведений аналіз свідчить проте, що між різними факторами прояву тривожності та пізнавальною мотивацією існують міцні зв'язки, які підкреслюють їх взаємообумовленість.

Подальший аналіз був спрямований на пошук відмінностей у пізнавальній мотивації учнів в залежності від рівня тривожності [9].

Тут ми можемо засвідчити, що відмінності між учнями із низькою та високою тривожністю існують лише на рівні тенденцій. Це означає, що розвиненість пізнавальної мотивації не суттєво залежить від тривожності, хоча є певні тенденції до дещо вищої мотивації в дітей з низькою тривожністю.

Враховуючи результати дослідження, основними рекомендаціями щодо корекції тривожності дитини в умовах навчання є уникнення порівнянь з іншими дітьми, стимулювання розвитку оптимістичного погляду на свої можливості, цілеспрямоване створення «ситуації успіху», за необхідності покарання – чітка аргументація своєї позиції. При роботі над новим матеріалом важлива відсутність поспіху, а мотивацією має стати захоплення засвоєнням знань. Перед ситуацією, що викликає тривогу, важливо не зосереджувати увагу на можливій невдачі, слід нагадати про минулі досягнення [2].

Не менш важливим є розвиток адекватного ставлення до результатів своєї діяльності, вміння оцінити її, формування навичок самомотивації та самоконтролю. Головною рекомендацією є організація корекційної роботи із тривожними школярами шляхом спільної роботи педагога, психолога і батьків.

Висновки.

1. У ході даної роботи було показано, що пізнавальну мотивацію слід розуміти як складну систему, яка включає в себе цілі, наміри, очікування та способи реагування особистості.

2. Відзначено, що головною особливістю прояву тривожності у навчанні є те, що вона знаменує труднощі у навчальному процесі у молодших школярів, а вже у підлітковому віці – може закріпитись як особистісна властивість учня.

3. Доведено, що зв'язок шкільної тривожності та пізнавальної мотивації має місце бути. В першу чергу, він виражається у зниженні рівня мотивації при підвищенні прояву комунікативного аспекту тривожності, схильності піддаватись впливу емоційного фону та страху не відповідати очікуванням.

4. У роботі із тривожними дітьми з метою підвищення їхньої пізнавальної мотивації рекомендоване нівелювати упереджене ставлення до здібностей учня, створення ситуації успіху, застосування різномірних психолого-педагогічних корекційних засобів, співпраця батьків із педагогом та психологом.

Література

1. Абрамова А. А., Кузнецова С. О. Влияние условий обучения на проявление агрессивности у подростков. *Тюменский медицинский журнал*. 2012. № 1

2. Агеева И. А. Коррекционные техники в школе: практическое пособие. СПб.: Речь, 2004. 184 с.

3. Аркаева М. Ю. Изучение влияния ситуативной тревожности на учебную мотивацию младших школьников. *Концепт*. 2015. Т. 18.

4. Березнева Е. Ю., Крысова Т. И. Взаимосвязь мотивации учебной деятельности подростков с видами темперамента, ситуативной тревожностью и межличностными отношениями в семье. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. № 10.

5. Жулина Г. Н., Васькина В. С. Взаимосвязь учебной мотивации и школьной тревожности в младшем школьном возрасте / *Таврический научный обозреватель*. 2016. № 2.

6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М., 2004.

7. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. М., 2002, 478с.
8. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. М.: Педагогика, 2004. 210 с.
9. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. СПб.: Речь. 2004. 392 с.
10. Прихожан А. М. Психология тревожности. СПб., 2009.
11. Реан А. А., Баранов А. А. Факторы стрессоустойчивости учителей. *Вопросы психологии*. 2007. №1.
12. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: становление человека. М.: Прогресс-Универс, 2014. 401 с.
13. Сидоров К.Р., Крохина И.Г. Исследование причин тревожности учащихся / Новое образование. 2013. №1
14. Спилбергер Ч.Д. Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги. *Стресс и тревога в спорте*. Международный сборник научных статей / Сост. Ю.Л.Ханин. М.: Физкультура и спорт, 2004.
15. Фромм Э. Бегство от свободы. М., 2004, 257с.
16. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. 3-е изд. М.: Просвещение, 2011. 390 с.